

duğu iyi ilişkiler sayesinde birçok bilgi ve belgeye ulaşma imkânı buldu. Bu görevi sırasında başta tarih olmak üzere çeşitli alanlarda eserler telif etti. Abbâsîler'in yıkılışına ve Bağdat'ın Moğollar tarafından istilâsına şahit oldu. Kitaplarını Nizâmiye Medresesi'ne bağışladı. 20 Ramazan 674'te (8 Mart 1276) Bağdat'ta vefat etti. İbnü'l-Fuâtî, Zehebî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, Ali b. İsâ el-Hazrecî ve Safedî gibi tarihçiler onun eserlerinden faydalanmışlardır. İbnü's-Sâî'nin kıraat, hadis, tefsir ve fıkıhla da ilgilendiği, ayrıca şiir yazdığı kaydedilmektedir. Abdülmü'min b. Hâlef ed-Dimyâtî ve İbnü'l-Fuâtî'nin onun talebeleridir.

Eserleri. 1. *el-Câmi'u'l-muhtaşar fî 'unvânî't-tevârîh ve 'uyûnî's-siyer*. Kronolojik sıraya göre düzenlenen hacimli bir eser olup sadece 595-606 (1199-1209) yıllarını ihtiva eden IX. cildi günümüze ulaşmış ve Mustafa Cevâd tarafından neşredilmiştir (Bağdad 1353/1934). Kitabı İbnü'l-Fuâtî bir zeyil yazmıştır. 2. *Cihâtü'l-e'immeti'l-hulefâ' mine'l-harâ'ir ve'l-imâ'*. Abbâsî halifelerinin meşhur eşlerine ve câriyelerine dair olup bazı emîr ve Selçuklu sultanlarının hanımlarına da yer verilmiştir. Mustafa Cevâd eseri *Nisâ'ü'l-hulefâ'* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1993). 3. *el-Ma'lemü'l-Atâbekî*. Zengîler'le ilgili olan eser Atabeg II. Nüreddin Arslanşah'a sunulmuştur (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1741). Berlin Staatsbibliothek'te bulunan (nr. 9776 [Sprenger, nr. 52]) başı ve sonu eksik bir yazmanın bu eser olduğu tahmin edilmektedir (Patton, CXXXVIII/1 [1988], s. 148). 4. *Ahbarü'l-hulefâ'* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 26, 293). İbnü's-Sâî'ye nisbet edilerek yayımlanan *Muhtaşaru Ahbârü'l-hulefâ'* (Bulak 1309) bu eserin muhtasarı olmadığı gibi müellife de ait değildir (*Nisâ'ü'l-hulefâ'*, neşredenin girişi, s. 24; Abbas el-Azzâvî, I, 94).

İbnü's-Sâî, bunlardan başka Nâsir-Lidînillâh'tan Müsta'sım-Billâh'a kadar son dört Abbâsî halifesine dair biyografiler kaleme almış, İbnü'n-Neccâr'ın Hatib el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ına yaptığı zeyle ve İzzeddin İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'ine birer zeyil yazmış, Harîrî'nin *el-Makâmât*'ını şerhetmiştir. Onun kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-İnâs bi-menâkıbi'l-hulefâ' min Benî 'Abbâs*, *Ahbarü'l-vüzerâ'*, *Ahbarü'l-üdeba'*, *Ahbarü kuğâti Bağdâd*, *el-İzâh 'ani'l-eğâdisi's-şihâh*, *el-Eğâdisü's-semâniyetü'l-gâliye fî's-gümâniyeti'l-âliye*, *el-Meşyeha*, *el-Menâkıbü'l-aliyye li-müderresî'l-medreseti'n-Nizâmiyye*, *Le'â'ifü'l-me'ânî fî şu'arâ'i zamânî*, *Muhtaşaru Tefsiri'l-*

Beğavî, *Ahbarü'l-Hüseyn b. Manşûr el-Hallâc*, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, *el-Muhib ve'l-mahbûb*, *el-Haş 'alâ talebi'l-veled*, *Kitâbü'z-Zühhâd* (ayrıca bk. *Nisâ'ü'l-hulefâ'*), neşredenin girişi, s. 23-32).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sâî, *Nisâ'ü'l-hulefâ'*: *Cihâtü'l-e'immeti'l-hulefâ' mine'l-harâ'ir ve'l-imâ'* (nşr. Mustafa Cevâd), Kahire 1993, neşredenin girişi, s. 12-32; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1469; *el-Havâdisü'l-câmi'a* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1351/1932, s. 386; İsnvî, *Tabakâtü's-Sâfi'ıyye*, II, 70-71; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 270; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Sâfi'ıyye*, II, 140-141; Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbih*, s. 54-56, 184, 201, 305, 324; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, I, 394; *Keşfü'z-zunûn*, I, 26, 278-279, 293; II, 1741; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 343-344; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 590-591; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'errihin fi 'ahdi'l-Mogol ve't-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 90-95; G. Vajda, *Le dictionnaire des autorités de Abd al-Mu'min ad-Dimyâtî*, Paris 1962, s. 71; Nâcî Ma'rûf, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Mustaşriyye*, Kahire 1396/1976, II, 337-339; Nüveyhiz, *Mu'cemül-müfessirin*, I, 356; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 305-311; J. Somogyi, "İbn al-Jauzî's School of Historiography", *AO*, VI/1-3 (1956), s. 210-212; Douglas Patton, "İbn al-Sâ'i's Account of the Last of the Zangids", *ZDMG*, CXXXVIII/1 (1988), s. 148-158; F. Rosenthal, "İbn al-Sâ'i", *IE²* (Ing.), III, 925-926; Sâdık Seccâdî, "İbn Sâ'i", *DMBİ*, III, 655-657.

SABRİ HİZMETLİ

İBNÜ'S-SÂİB el-KELBÎ

(bk. KELBÎ, Muhammed b. Sâib).

İBNÜ'S-SÂİĞ et-TÜCİBÎ

(bk. İBN BÂCCE).

İBNÜ'S-SÂİĞ ez-ZÜMÜRRÜDÎ

(ابن الصانع الزمردی)

Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahmân b. Ali ez-Zümürüdî (ö. 776/1375)

Hanefî fakihi.

Bazı kaynaklarda doğum tarihi 708 (1308) olarak verilmekle birlikte İbnü'l-Cezerî, bizzat kendisinden naklen 704 (1304) yılında Kahire'de dünyaya geldiğini bildirmektedir (*Gâyetü'n-Nihâye*, II, 163). Takyyüddin İbnü's-Sâîğ'in kıraat, Alâeddin el-Konevî ile Hatib el-Kazvîni'den meânî ve beyân, Fahreddin Osman b. Ali ez-Zeylâî, Tâceddin İbnü't-Türkmânî, Alâeddin İbnü't-Türkmânî ve İbn Abdülhak el-Vâsrî'den fıkıh okudu. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Birzâlî ve İbn Seyyidün-nâs gibi âlimlerden hadis dinledi. Bu ilim-dallarında kendisini iyi yetiştirdi ve döne-

minin seçkin Hanefî fakihlerinden biri oldu. 728'de (1328) Konevî'nin kadılık görevinde bulunduğu Dimaşk'a giderek bir süre Emevî Camii'nde nahiv ve kıraat dersleri verdi. Daha sonra Kahire'ye dönüp Ebû Hayyân el-Endelüsî ile Şehâbeddin İbnü'l-Murahhil'in ders halkasına katıldı. Safedî'nin teşvikiyle çalışmalarını edebiyat ve şiir üzerinde yoğunlaştırdı. İbn Tolun Camii ve el-Medresetü'l-Eşrefiyye'de müderris olarak görev yaptı. Talebeleri arasında Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa ve İbnü'l-Cezerî gibi meşhur âlimler vardır. Devlet adamlarına yakınlığı ile tanınan İbnü's-Sâîğ 765 (1364) yılında dârüladl müftülüğüne, Receb 773'te (Ocak 1372) kazaskerliğe getirildi. Büyük bir miras bırakarak 13 Şâban 776 (17 Ocak 1375) tarihinde vefat etti ve Tübetü's-Sûfiyye'ye defnedildi.

Eserleri. *el-Mirkât fî i'râbi "Lâ ilâhe illallâh"* (nşr. Mahmûd Receb Mûsâ el-Müzeyyin, Tanta 1991); *el-Vaz'u'l-bâhir fî ref'i ef'âli'z-zâhir* (nşr. Cemâl Abdülâtî Muhaymer, Kahire 1985); *el-Menhecû'l-kavim fi (fevâ'id / kavâ'id tete'alak bi)'l-Kur'ânî'l-azim* (Berlin Staatsbibliothek, nr. 4601); *Şerhu'l-Emâli* (Üşî'nin kelâm ilmine dair manzum eserinin şerhidir; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1799,

İbnü's-Sâîğ ez-Zümürüdî'nin *er-Rakm 'ale'l-Bürde* (Şerhu Kaşidetü'l-bürde) adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1799/1)

vr. 67-113); *er-Rakm 'ale'l-Bürde* (Şerhu Kaşidetü'l-bürde; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1799/1; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1635); *Tahmîsü Kaşidetü'l-Bürde* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3740). İbnü's-Sâîğ'in ayrıca Berlin Staatsbibliothek'te (nr. 7866) tamamlanmamış avla ilgili bir şiirinin yazma nüshası bulunmakta (Ahlwardt, VII, 80) ve kaynaklarda *et-Ta'likka fi'l-mesâ'ili'd-da-kika*, *Mecma'u'l-ferâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, *el-Ğamz 'ale'l-Kenz*, *Şerhu Meşâriki'l-envâr*, *el-Mebânî fi'l-me'ânî*, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, *eş-Semerü'l-cenî fi'l-edebi's-senî*, *et-Tezkire-tü'n-naḥviyye*, *İhtirâ'u'l-fühûm li'ctimâ'î'l-ulûm*, *Ravzû'l-efhâm fi ifhâmî (aksâmi)* 'l-istifhâm, *Hâşîye 'alâ Muḡnî İbn Hişâm*, *İḥkâmü'r-râ'y fi aḥkâmî'l-â'y* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, III, 244-245; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas), Beyrut 1409/1989, II, 377; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, II, 163-164; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/1, s. 245; İbn Kâdî Şühbe, *et-Târîḥ* (nşr. Adnân Der-vîş), Dimaşk 1994, III, 468-469; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 499-500; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 137-139; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 138-139; a.mlf., *ed-Delîlû's-Şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire 1399/1979, II, 635; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1412/1992, s. 221; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 155-156; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 182-184; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 131-132; *Keşfü'z-zunûn*, I, 18, 31, 153, 384, 524, 817; II, 1163, 1210, 1329, 1332, 1579, 1603, 1689, 1749, 1753, 1803, 1818, 1883, 1924, 1952, 2015; Flügel, *Handschriften*, I, 468; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 175; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IV, 140; VII, 80; K. Vollers, *Katalog der Islamischen, Christlich-Orientalischen Handschriften*, Leipzig 1906, s. 169; Brockelmann, *GAL*, II, 32; *Suppl.*, II, 21; *İzâhu'l-meknûn*, I, 162; II, 469; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü maḥḥûḥâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, II, 148; Ahmet Özel, *Hane-fî Fıkh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 83-84; İnâyetullah Fâtihî Nijâd, "İbn Şâîğ", *DMBİ*, III, 102.

SAFFET KÖSE

İBNÜ'S-SALÂH, Ebü'l-Fütûh

(أبو الفتح ابن الصلاح)

Ebü'l-Fütûh Necmüddîn (Kemâlüddîn)

Ahmed b. Muhammed

b. es-Serî b. es-Salâh

(ö. 548/1153)

Matematik ve mantık âlimi, tabip.

Hayat hikâyesini anlatan eserlerde genellikle Hemedanlı olduğu kaydedilmek-teyse de İbnü'l-Kiftî Sümeysât'ta (Samsat) doğduğunu belirtir (*İḥbârü'l-ulemâ*, s.

279). İlk tahsilini doğduğu yerde tamam-ladıktan sonra Bağdat'a gidip mantık, matematik ve tıp başta olmak üzere çe-şitli ilim dallarında öğrenim gördü; an-cak matematikçi Ebü'l-Hakem el-Ende-lüsî (Hakîm el-Mağribî) dışındaki hocaları-nın kimliği bilinmemektedir. Emîr Hüsâ-meddin Timurtaş'ın daveti üzerine Mar-din'e giderek onun yakın dostları arasına katılan İbnü's-Salâh bir süre orada ika-met etti ve muhtemelen bir yandan emîr-in özel hekimliğini yaparken bir yandan da onun için bir kütüphane kurdu. Bu sı-rada felsefe dersleri veriyordu ve Fahred-din el-Mardîni de talebeleri arasındaydı. Daha sonra Dimaşk'a giderken Musul'a uğradığında Emîr Nûreddin Zengî'ye tak-dim edildi ve ondan büyük saygı gördü. Dimaşk'a varınca tabip Ebü'l-Fazl İsmâil b. Ebü'l-Vakâr'ın evinde kaldı; bu esnada orada bulunan hocası Ebü'l-Hakem el-Mağribî ile yeniden görüştü. 548 (1153) yılında Dimaşk'ta öldü ve Bânyâs nehri ke-narındaki Süfiye Mezarlığı'na defnedildi.

İbnü's-Salâh mantık, felsefe, matema-tik, astronomi ve tıp gibi aklı ilimlerde iyi yetişmiş bir âlim filozof idi; İbn Ebû Usay-bia'nın ondan felsefî ilimlerin incelikleri-ne vâkıf bir hakîm olarak bahsetmesi de bunu göstermektedir ('*Uyûnü'l-enbâ*', s. 638, 639). Eserleri incelendiğinde İb-nü's-Salâh'ın, kendisinden önceki felsefî ve ilmi birikime vukufu kadar bu birikimi değerlendirip tam bir bilimsel metotla eleştirebilecek yetkinliğe de sahip oldu-ğu görülür. Eserlerinde özellikle mantık, matematik ve tabiiyyât konularında Aris-to, Batlamyus, Abdurrahman es-Sûfî, Ebü'r-Reyhân el-Bîrûnî, İbn Sînâ ve İb-nü'l-Heysem gibi pek çok âlim ve filozofu eleştirerek onların tanım ve açıklamala-rına ilimler tarihi açısından önemli itiraz-lar yöneltmiştir.

Eserleri. 1. *Sebebü'l-ḥaḩa*. Batlam-yus'un *el-Mecisîṭi*'sinin (*Almagest*) VII ve VIII. makalelerindeki cetvelleri düzelt-mek amacıyla kaleme alınan eserde yıl-dızların koordinatlarını tayin ederken dü-şülen hatalar incelenmekte ve çeşitli nü-shalar karşılaştırılarak istinsahlar sırasın-da meydana gelen yanlışlıklar gösteril-mektedir. Eser Paul Kunitzsch tarafından bir değerlendirme yazısı ve Almanca çe-virisiyle birlikte neşredilmiştir (Göttingen 1975). 2. *Cevâb 'an burhân*. Öklid'in *Ele-mentler*'inin VII. makalesinde sayılar ve matematiksel önermelerle ilgili olarak or-taya konulan bazı görüşlerin tartışıldığı ve bu çerçevede İbnü'l-Heysem'in eleşt-iildiği risâleyi Gregg de Young bir giriş

yazısı ve İngilizce çevirisiyle birlikte ya-yımlamıştır (Frankfurt 1994). 3. *Şerhu Faşl*. Aristo'nun *Kitâbü'l-Burhân*'ının ikinci makalesinin sonunda yer alan bir bölümün şerhidir. Bazı mantık terimleri-nin ele alındığı ve bunlarla ilgili örnekler-in tartışıldığı eserde, şerhedilen metnin Mattâ b. Yûnus tarafından Arapça'ya ya-pılan hatalı çevirisine ve İbn Sînâ'nın yan-lış anlamasına işaret edilerek bunların tashihine çalışılmaktadır. Mübahat Tür-ker Küyel tarafından bir giriş yazısı ve Türkçe çevirisiyle birlikte neşredilmiştir (Ankara 1971). 4. *eş-Şeklû'r-râbî' min eş-kâli'l-ḩamlî*. Mantık konusunda olan ese-ri Nicholson Rescher İngilizce çevirisiyle birlikte yayımlamıştır (Pittsburg 1966). 5. *Beyânü'l-ḩaḩa*. Aristo'nun *Fis-semâ' ve'l-'âlem* adlı eserinin III. makalesinde yer alan unsurların şekli olmadığı tarzın-daki görüşünün ve daha sonra Themistius ve Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib gibi şârihlerin bu görüşe getirdikleri açıklamaların eleş-tirildiği risâle Mübahat Türker Küyel tara-fından bir giriş ve Türkçe çevirisiyle bir-likte neşredilmiştir (Ankara 1964). 6. *Key-fiyyetü tasfihi'l-basîṭi'l-kürî* (Brockel-mann, I, 857). 7. *Dû Mes'ele-i Hendesî*. Geometriyle ilgili iki meseleye ayrılan ese-rin Heinrich Suter tarafından bilimsel incelemesi yapılmıştır ("Einige geome-trische Aufgaben bei arabischen Mathe-matikern", *Bibliotheca Mathematica*, VIII [Stockholm 1907-1908], s. 30-33). 8. *İzâ-ḩu'l-Burhân*. Ebû Saîd Câbir b. İbrâhîm es-Sâbî'nin geometri konusundaki eserine yapılmış bir ḩâşîyedir (Sezgin, V, 254). 9. *İzâḩu ḩalaṭi Ebî 'Alî İbni'l-Heysem*. Öklid'in *Elementler*'inin X. makalesinde yer alan ilk figürle (şekil) ilgili olarak İbnü'l-Heysem'in eleştirildiği bir risâledir (*a.g.e.*, V, 371). 10. *Beyânü mâ vehime fihî Ebû 'Alî İbni'l-Heysem*. İbnü'l-Heysem'in eş-Şükûk 'alâ Öklidis adlı eserindeki bazı görüşlerini eleştirmek amacıyla kaleme alınmıştır (*a.g.e.*, V, 370). 11. *Mâ zekere-hû Batlamyus*. Batlamyus'un astronomi konusundaki fikirleri hakkında olup bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 3415/15). 12. *Teziyfü muḩaddemâti maḩâlâti Ebî Sehl el-Kûḩi*. Ebû Sehl el-Kûḩî'nin matematiğe dair yazmış olduğu bir risâ-leye yöneltilen eleştirileri ihtiva etmekte-dir (*a.g.e.*, V, 320). 13. *Keşfü's-şühbe*. Öklid'in *Elementler*'inin XII. makalesin-de yer alan on dördüncü figür üzerine ba-zı matematikçilere sorulan bir problem hakkındadır. 14. *Beyânü mâ vehime fihî Ebû Naşr el-Fârâbî. el-Mecisîṭi*'nin